

Katarzyna Jachimowska

SKŁADNIOWA INTERFERENCJA JĘZYKOWA U ROSYJSKOJĘZYCZNYCH STUDENTÓW POLONISTYKI

Cudzoziemcy przybywający do Polski z zamiarem opanowania języka polskiego mają zazwyczaj silną motywację – ukończenie studiów i podjęcie tu pracy. W ostatnich latach nasiliło się zainteresowanie naszym krajem i językiem, szczególnie ze strony mieszkańców byłego Związku Radzieckiego. Z Łotwy, Litwy, Białorusi, Ukrainy i dalekiego Kazachstanu przyjeżdżają do Polski młodzi ludzie z zamiarem nauczenia się lub udoskonalenia znajomości języka polskiego. Kształcenie odbywa się w warunkach naturalnych. W literaturze fachowej tak przyswajany język nazywamy językiem drugim (L_2), co odróżnia go w ten sposób od języka obcego, przyswojonego w warunkach sztucznych, oraz od języka pierwszego (L_1)¹. L_1 wraz z właściwymi mu strukturami fonologicznymi i morfosyntaktycznymi stanowi dla uczących się układ odniesienia. Zjawisko oddziaływania elementów jednego języka w procesie uczenia się kolejnego stało się przedmiotem badań nie tylko lingwistów i metodyków nauczania języków obcych², ale także psycholingwistów i socjolingwistów. Wszyscy są zgodni co do tego, że wpływ języka pierwszego na opanowanie drugiego może powodować zaburzenia w procesie przyswajania języka sekundarnego, czego wynikiem są różnego rodzaju błędy.

Błąd językowy, o którym będzie mowa w niniejszej pracy, można zdefiniować jako odstępstwo od normy językowej. Pomijając teoretyczne rozważania dotyczące normy językowej, można ją określić jako tę, która została zaprezentowana uczącemu się i uznana za obowiązującą.

Przedmiotem analizy stały się odstępstwa od normy językowej obserwowane u rosyjskojęzycznych studentów ze Wschodu. Materiału dostarczyły

¹ J. Arabski, *O przyswajaniu języka drugiego (obcego)*, Warszawa 1985.

² H. Komorowska, *Nauczanie gramatyki języka obcego a interferencja*, Warszawa 1969.

zarówno prace pisemne, jak i wypowiedzi ustne (nagrania). Gros przykładów, to tłumaczenia tekstów zamieszczonych w miesięczniku „Спутник” (1988, 1989) i gazecie „Всеукраинские Ведомости” (1995). Badania skoncentrowane zostały na planie składniowym, na wyodrębnieniu typów błędów w ramach tego planu. Ogólnie podejście ma charakter opisowy i stanowi pewnego rodzaju kompromis między eksperymentem (przygotowane specjalnie teksty) i eksploracją.

Trudności w przyswajaniu struktur obcojęzycznych badane przez glotto-dydaktykę wykazały, że jest to zagadnienie bardzo złożone, wieloaspektowe; nie ograniczają się one tylko do różnic i podobieństw między językami. Trzeba jednak zaznaczyć, że odgrywają zasadniczą rolę w procesie uczenia się języka drugiego³. Każdy nauczyciel języka obcego jest świadomy interferencji L_1 na poznawane struktury L_2 . Transfer negatywny występuje zwłaszcza między językami genetycznie bliskimi, choć z różną intensywnością na różnych planach strukturalnych języka.

Dla poddanej obserwacji grupy językiem pierwszym⁴ jest język rosyjski, który, tak jak i język polski, należy do grupy języków słowiańskich. Przedmiotem mojego zainteresowania stała się realizacja składniowych reguł budowy wypowiedzenia oraz związane z nią problemy wynikające z różnic i podobieństw między językiem polskim a rosyjskim⁵. Analiza błędów składniowych badanej grupy studentów pozwoliła wyodrębnić:

- 1) błędy opuszczenia – brak jakiegoś obligatoryjnego elementu;
- 2) błędy selekcji – zamiast jednostki właściwej została wybrana nieodpowiednia;
- 3) błędy redundancji – nieuzasadniony nadmiar;
- 4) błędy pozycji – niepoprawne uszeregowanie.

Znacząca większość zanotowanych błędów w zakresie składni polegała na całkowitym lub częściowym przenoszeniu zasad konstrukcji języka rosyjskiego do języka polskiego. Dotyczyło to następujących elementów składni polskiej:

³ K. Michałewski, *Norma językowa a nauczanie języka polskiego jako obcego*, [w:] *Język polski jako obcy*, red. S. Grabias, Lublin 1992, s. 78–80.

⁴ Język pierwszy rozumiany jest przez J. Arabskiego (*op. cit.*) nie tylko w znaczeniu – język przyswajany w dzieciństwie w sposób naturalny, ale także jako całokształt doświadczenia językowego przed rozpoczęciem nauki L_2 , czyli w zakres L_1 wchodzić będą także inne poznane wcześniej języki poza językiem ojczystym.

⁵ Warto w tym miejscu wspomnieć o postulacie J. Mączyńskiego dotyczącym miejsca składni w programie nauczania języka polskiego jako obcego – zasadniczy zrab programu według J. Mączyńskiego powinna stanowić składnia. Powinna być punktem odniesienia dla miejsca w programie wszelkich innych elementów strukturalnych (gramatycznych) J. Mączyński, *Model programu nauczania języka polskiego jako obcego*, [w:] *Nauczanie po polsku. Kształcenie polonistyczne cudzoziemców*, Łódź 1991, s. 1–12.

- 1) rekcji czasownika (błędy selekcji);
- 2) wyrażen przyimkowych (błędy opuszczenia, redundancji, selekcji);
- 3) szyku wyrazów w zdaniu (błędy pozycji);
- 4) form zwrotnych czasownika (błędy selekcji);
- 5) orzeczenia imiennego (błędy opuszczenia);
- 6) związku orzeczenia z podmiotem zaimkowym (błędy redundancji).

Niekiedy błędy zostały spowodowane przedwczesną generalizacją przyswojonego wcześniej fragmentu systemu języka polskiego, jego uprzednio poznanych struktur składniowych.

Na podstawie zebranego materiału, którego dostarczyły prace pisemne i wypowiedzi ustne rosyjskojęzycznych studentów pierwszego roku filologii polskiej, przeprowadziłam analizę błędów językowych na płaszczyźnie morfosyntaktycznej spowodowanych interferencją językową – zewnętrzną i wewnętrzną.

1. BŁĘDY W ZAKRESIE REKCJI CZASOWNIKA

Najliczniejszą grupę w analizowanym materiale stanowią błędy selekcji w zakresie rekcji czasownika. Polegają one na wiernym przenoszeniu rosyjskich konstrukcji czasownikowych do języka polskiego. W tym wypadku bardzo wyraźnie działa transfer negatywny. Wiele czasowników polskich rządzi innym przypadkiem, niż język rosyjski wymaga innego przyimka. Oto przykłady konstrukcji naruszających ustalony zakres użycia odpowiedniego przypadku:

- 1) biernik zamiast dopełniacza

Kiedy jest mi źle słucham muzykę, która uspokaja

Słuchaliśmy opowiadanie nauczyciela

(ros. считать кого? что?)

Piotr szukał ciekawą książkę, ale jej nie znalazł

(ros. искать кого? что?)

- 2) narzędnik zamiast dopełniacza

Zawsze radzę się z rodzicami

(ros. советовать с кем?)

- 3) celownik zamiast dopełniacza z przyimkiem do

Napisałam długi list koledze, w którym zaprosiłam go do siebie

(ros. писать кому?)

W polskich konstrukcjach z przeczeniem studenci używali często rzeczowników w formie biernika zamiast dopełniacza:

Jeżeli ukraińskie drogi nie da się polepszyć – trzeba się do nich dostosować

(ros. если украинские дороги нельзя улучшить)

Przyjaźń nie można kupić nawet za duże pieniądze

(ros. любовь нельзя купить)

Naruszanie ustabilizowanego zakresu użycia form dopełniacza i biernika jest powszechne we współczesnej polszczyźnie (zwłaszcza potocznej). W tym przypadku jednak nie działa interferencja wewnętrzna. Wiedza językowa studentów ze Wschodu na I roku filologii polskiej jest bardzo mała i nie obejmuje ani rozróżnienia odmian współczesnej polszczyzny, ani wiadomości o tendencjach unifikacyjnych w zakresie biernika i dopełniacza⁶. We wszystkich przypadkach błędy zostały więc spowodowane interferencją L_1 na L_2 .

W toku analizy błędów w zakresie rekcji czasownika wyodrębniła się grupa błędnych konstrukcji, których przyczyną przypuszczalnie była interferencja języka rosyjskiego na polski – interferencja zewnętrzna. Nie można jednak wykluczyć kontaminacji polskich struktur podobnych znaczeniowo, ale o różnych wymaganiach składniowych. Byłaby to więc błędna realizacja językowa przez analogię w obrębie jednego języka, czyli interferencja wewnętrzna.

Przykłady takich struktur:

Borys Jelcyn i Aleksander Łukaszenko zapewnili sobie nawzajem w jedności

(ros. заверать друг друга в нерушимом единстве pol. zapewnić kogo? o czym? || utwierdzić kogo? w czym?)

Muzyka symfoniczna wywołuje na mnie niewątpliwe wrażenie

(ros. производить впечатление на кого? что? pol. wywierać wpływ na kogoś || wywoływać coś w kimś)

(cienka, niekiedy, granica między składnią a frazeologią sugeruje jeszcze jedną interpretację tego przykładu:

*wywoływać wrażenie – defrazeologizacja związku wywierać wrażenie)**Człowiek boi się rozważać o tym, bo to wymaga aktu woli*

(ros. думать об этом, рассуждать об этом pol. myśleć o czymś, rozważać coś)

Nie wszystkie czasowniki rosyjskie wykazują inną składnię niż ich polskie odpowiedniki. Zdarza się, że zarówno w języku polskim, jak i rosyjskim rekcja czasownika jest taka sama. Na tym tle dochodzi również do błędów. Ucieczką od zasady zgodności pomiędzy językiem polskim i rosyjskim w zakresie związków rządu niektórych czasowników są hiperyzmy. Są one świadectwem przesadnej poprawności i niewłaściwie pojętej normy językowej.

⁶ O czynnikach sprzyjających ekspansji biernika we współczesnej polszczyźnie (zwłaszcza potocznej) por D. Buttler, H. Kurkowska, H. Satkiewicz, *Kultura języka polskiego. Zagadnienia poprawności gramatycznej*, Warszawa 1971, s. 304–319.

Przykłady konstrukcji hiperpoprawnych:

Oczy bila luna zachodzącego słońca

(ros. бросаться в глаза pol. bić w oczy)

Następnie trzeba pokroić kawalkami mięso

(ros. нарезать на куски pol. pokroić na kawałki, na części)

2. BŁĘDY W UŻYCIU PRZYIMKA

Szereg błędów popełnianych przez studentów w badanej grupie wiąże się z użyciem przyimków. Błędy te polegają na:

1) użyciu niewłaściwego przyimka (selekcja)

Chciałbym spędzić wakacje w Krymie

(ros. в Крыму)

Z tego czasu minęło już pięć lat

(ros. с того времени)

Na przyszły tydzień wyjeżdżam już do domu

(ros. на будущей неделе)

Dzielo sztuki nie może być wiecznie ukryte od oka ludzkiego

(ros. укрыто от глаз)

Duża ilość samochodów na gablotach Reno przyciąga zwiedzających salon

(ros. на стендах)

2) stosowaniu przyimka w wyrażeniach bezprzyimkowych (redundancja)

Recenzję na książkę napiszę jutro

(ros. написать рецензию на что?)

Człowiek nie pyta siebie o sens życia, nie chce na chwilę się zastanowić i pomyśleć dlaczego żyje

(ros. заставить (задуматься) на минуточку)

3) opuszczeniu przyimka w wyrażeniach przyimkowych

Klio – też mały samochód, ale bardziej pojemny czterema drzwiami

(ros. снобженный четырьмя дверьми)

Dla starych ludzi proszenie jałmużny jest wstydlive

(ros. просить чего?)

3. SZYK WYRAZÓW

Pod wpływem składni rosyjskiej zaimek względny *który* często umieszczany jest na drugim lub trzecim miejscu po rzeczowniku, do którego się odnosi:

Książka, autor której nie jest mi znany...

(ros. книга, автора которой я не знаю...)

Miasto, o istnieniu którego nie wiedziałem do tej pory, bardzo mi się teraz podoba

(ros. город, о существованию которого...)

Mam zegarek, wskazówki którego świecą na zielono

(ros. у меня часы, стрелки которых...)

Z kolei *się* jest umieszczane po czasowniku nawet wtedy, gdy w utworzonym wypowiedzeniu znajduje się na końcu:

Wszystkiego już nauczyłem się

(ros. я уже всего научился)

Nie mogę już śmiać się

(ros. я не могу уже смеяться)

Rosyjska partykuła *-ся* odpowiadająca polskiemu wyrazowi *się* jest zawsze postpozycyjna, pisana łącznie z formą osobową czasownika, z którym występuje. W języku polskim *się* może zajmować różne pozycje, jednak niektóre szczególnie rażą i są odbierane jako błędne (np. na końcu wypowiedzenia)⁷.

Błędnie pod względem szyku wyrazów utworzone są również zdania, w których przymiotnik w funkcji wyrazu określającego stoi według reguł języka rosyjskiego przed wyrazem określającym (dotyczy to zwłaszcza stałych połączeń leksykalnych w związku zgody), np.:

Zachęcam do pojechania nad Czarne Morze

(ros. Чёрное море)

Czy pani podoba się rosyjski język

(ros. русской язык)

4. STOSOWANIE FORM ZWROTNYCH

Kategorią morfosyntaktyczną wspólną dla czasowników w obu językach jest forma zwrotna. Różnice między konstrukcjami zwrotnymi są dwojakiego typu:

1) nie wszystkim czasownikom z partykułą *-ся* odpowiadają w języku polskim czasowniki zwrotne, np. заблудиться – zablądzić;

2) nie wszystkim polskim czasownikom zwrotnym odpowiadają w języku rosyjskim czasowniki zakończone na *-ся* np. przyjaźnić się – дружить.

⁷ Por. D. Buttler, H. Kurkowska, H. Satkiewicz, *op. cit.*, rozdz. Układ wyrazów w zdaniu, s. 400.

Brak absolutnej zgodności form zwrotnych w języku polskim i rosyjskim jest przyczyną szeregu trudności, a w konsekwencji błędów spowodowanych interferencją interlingwalną.

Przykłady takich błędnych konstrukcji:

Halina przysięgła się, że tego nie zrobiła

(ros. кляться)

(obecność tego czasownika w takiej formie w potocznym języku polskim tłumaczyć można zapożyczeniem z języka rosyjskiego)

Długo opierałem przed pokusą powrotu

(ros. устоять перед соблазом)

Uświadamiając sobie niekiedy tę różnicę między językami polskim i rosyjskim obcokrajowcy nie zawsze potrafią ustrzec się przed błędami. Na tym też dochodzi również do hiperyzmów, np.

Z panią Natalią zapoznaliśmy na pierwszym balu odrodzonego kijowskiego zebrania

(ros. мы познакомились)

5. TRUDNOŚCI Z CZASOWNIKIEM BYĆ

Jedną z trudności, przed którą stoją studenci ze Wschodu uczący się języka polskiego, jest tworzenie zdań z czasownikiem posiłkowym *być*. Funkcja tego czasownika i jego rosyjskich odpowiedników nie jest semantyczna, ale wyłącznie predykatywna. Stąd posiłkowy charakter tego czasownika i w pewnym stopniu jego fikcyjność w języku rosyjskim, który jest bardziej analityczny niż polski.

W języku rosyjskim czasownik *быть* posiada formy jedynie czasu przeszłego i teraźniejszego dokonanego (według gramatyki szkolnej „przyszłego prostego”). W czasie teraźniejszym zachowała się tylko forma 3 osoby liczby pojedynczej *есть*, która różni się od polskiego *jest* zakresem użycia. Stąd wynikają trudności. Jako łącznik w orzeczeniu imiennym w czasie teraźniejszym forma ta jest zastępowana odpowiednią pauzą intonacyjną.

Przykłady zdań interferencyjnych:

Czytam ten rozdział, bo najciekawszy

(ros. эта глава – самая интересная)

Dla Klio charakterne elementy bezpieczeństwa

(ros. для Клио характерны элементы безопасности)

Safran zebrał wszystkie zalety swoich młodszych braci, ale jeszcze bardziej doskonały i bezpieczny

(ros. Сафран собрал все преимущества своих младших братьев, но ещё более надёжный и безопасный)

6. PODMIOT WYRAŻONY ZAIMKIEM OSOBOWYM

W rosyjskim systemie składniowym używa się częściej niż w języku polskim zaimków osobowych. Zjawisko to tłumaczy się brakiem dostatecznego zróżnicowania końcówek czasowników rosyjskich w porównaniu z równoległymi końcówkami polskimi. Dość powszechnym zjawiskiem w badanej grupie była redundancja typu:

Ja byłam wdzięczna ojcu za prezenty

(ros. я благодарила отца за подарки)

Ja często piszę list przyjacielowi

(ros. я часто пишу письмо другу)

Do kogo ty zazwyczaj zwracasz się o pomoc?

(ros. к кому ты обычно обращаешься за помощью)

My zadzwoniłiśmy do kolegi

(ros. мы позвонили товарищу)

My przyszliliśmy do pani z prośbą

(ros. мы пришли)

Pamiętam dokładnie dzień, kiedy my przyjechaliśmy do Łodzi

(ros. когда мы приехали)

Najwięcej przykładów redundancji zaobserwować można w przypadku użycia liczby mnogiej czasownika; ponieważ w języku rosyjskim formy zakończone na *-ли* mogą być formami osobowymi lub nieosobowymi, rozróżnienia tego dokonuje się przy użyciu zaimków, co jest zbędne w języku polskim (por. *мы приехали, вы приехали; они приехали, ониприехали вчера – приехали вчера*).

Omawianie problemów związanych z przyswajaniem języka polskiego jako obcego nierozdzielnie wiąże się z interferencją. Komplikacje dotyczące struktury składniowej zdania najlepiej uwidaczniają interferencyjny charakter błędów językowych.

Zagadnienie błędu jest zagadnieniem wieloaspektowym można do niego podchodzić z punktu widzenia lingwistyki, psychologii, socjologii i wreszcie glottodydaktyki. W tym artykule problemy glottodydaktyczne potraktowane zostały marginesowo. Ważniejsze były problemy lingwistyczne. Nie zajmowałam się niejęzykowymi źródłami błędów (natury psychologicznej, fizjologicznej), lecz najistotniejszym źródłem błędów językowych popełnianych przez uczących się języka obcego – interferencją. Interferencja w tym wypadku była zjawiskiem niepożądanym, prowadzącym do tworzenia błędnych struktur składniowych, błędnych realizacji schematów. Analiza błędów składniowych objęła ich deskrypcję i wyjaśnienie.

Większość przypadków niepoprawnych konstrukcji morfosyntaktycznych wiązała się z wpływem struktur L_1 na L_2 . Działo tu prawo analogii do języka ojczystego i występowała interferencja interlingwalna. Funkcje filtru w stosunku do nowo przyswajanego polskiego materiału językowego pełnił tu język rosyjski – jego struktury składniowe.

Zdarzały się też takie błędy, które były spowodowane przenoszeniem polskich wzorców wcześniej wyuczonych na struktury aktualnie przyswajane. Interferencja intralingwalna stanowiła jednak źródło mniejszej ilości błędów. Przyczyn takiego stanu można dopatrywać się w słabej znajomości języka polskiego na pierwszym roku (na początku studiów). Studenci ze Wschodu dopiero po kilku latach nabywają biegłości w posługiwaniu się językiem polskim, sprawności językowej i „nasiąkają” różnymi odmianami polszczyzny (np. polszczyzną potoczną). Wtedy też można spodziewać się wzmożonej interferencji wewnętrznej.

Nieliczną grupę odstępstw od normy językowej stanowiły hiperyzmy – świadectwo przesadnej poprawności.

Czynne opanowanie języka polskiego na płaszczyźnie morfosyntaktycznej przez cudzoziemców ze Wschodu jest utrudnione ze względu na występowanie w systemie obu języków zjawisk identycznych, podobnych i różnych, które wzajemnie się przenikają, uzupełniają i mieszają, co z kolei przeszkadza w posługiwaniu się nimi w praktyce.

„Można i należy zajmować się interferencją, gdyż jest ona jednym z istotnych źródeł błędów. Nie należy jednak sądzić, że problemy z nią związane wyczerpują całość zagadnień błędów i trudności akwizycji języka obcego”⁸. Tym bardziej, że praca dotyczyła tylko interferencji składniowej.

Катарина Яхимовска

СИНТАКСИЧЕСКАЯ ИНТЕРФЕРЕНЦИЯ У РУССКОЯЗЫЧНЫХ СТУДЕНТОВ ПОЛОНИСТИКИ

Настоящая статья обращает внимание на, связанные с языковой интерференцией, сложности в присвоении польского языка как иностранного. Предметом анализа стали здесь синтаксические отклонения от языковой нормы, наблюдаемые у русскоязычных студентов польской филологии. Самую большую группу ошибок составляли ошибочные морфосинтаксические образования, связанные с влиянием структур русского языка на польские структуры. В этом случае, действовал закон аналогии родного языка и выступала интерлингвальная интерференция. Кроме этого, встречались ошибки, вызванные переносом польских образцов, с которыми студенты познакомились раньше, на структуры, присваиваемые актуально. Однако, интралингвальная интерференция – источник меньшего количества ошибок. Небольшую группу отклонений от языковой нормы представляли гиперизмы – свидетельство преувеличенного соблюдения языковой нормы.

Можно утверждать, что интерференция является одним из основных источников ошибок, совершаемых иностранцами, изучающими польский язык.

⁸ H. Komorowska, *op. cit.*, s. 102.